

УДК 141.7:111:161.2

Я. Ю. Котець

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ФІЛОСОФУВАННЯ ВАСИЛЯ СТУСА ТА АЛЬБЕРА КАМЮ

Донецький національний університет імені Василя Стуса
e-mail: kostenkoyana1992@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто специфіку екзистенціального характеру філософії Василя Стуса та Альбера Камю. Охарактеризовано аспекти творчості В. Стуса, що висвітлюють концепцію людини та буття в контексті філософії екзистенціалізму. Розглянуто та проведено порівняльний аналіз філософії екзистенціалізму В. Стуса та А. Камю і встановлено спільні мотиви відповідності в осмисленні самоцінності та неповторності людини, буття та виокремлено концепцію бунту, яку мислителі позиціонують як позитивне вираження абсурду.

Ключові слова екзистенціалізм, буття, абсурд, бунт, людина, існування.

Вступ

Проблемне поле екзистенціалізму є досить широким. Основна ідея течії – це абсолютна унікальність людського буття, зосередження навколо проблеми людини та її місця у світі, проблеми духовності. Філософія екзистенціалізму є цікавою тим, що вперше зосереджено увагу на кризових ситуаціях у житті людини та розглянуто буття людини в умовах певних історичних випробувань. Основними проблемами екзистенціалізму стають: людина, гуманізм, філософія буття та проблема свободи.

Мета дослідження

Характеристика основних аспектів філософування В. Стуса та порівняльний аналіз їх з філософією А. Камю. Зокрема, виділити спільні та відмінні моменти.

Методологія дослідження

Вибір методів дослідження обумовлений особливостями наукової проблематики та теоретичних питань, які вирішуються в роботі, на основі поєднання кількох методологічних стратегій. Дослідження використано-вуге синтез таких наукових методів: культурно-історичний – для осмислення творчості поета крізь призму культурно-історичного досвіду; біографічний – звернення до фрагментів біографії письменника для інтерпретації його твору з елементами психологічного аналізу; порівняльно-типологічний – для виявлення та аналізу типологічних підйомів, не викликаних прямими контактами.

Результати

Екзистенціалізм демонструє, що завдання філософії – займатися питаннями індивідуально-людського буття та ставить питання: «Для чого живе людина? У чому сенс життя кожної людини? Як обрати власний життєвий шлях?». Екзистенціалісти стверджують про одичне людське існування, що характеризується такими емоціями – страх, свідомість, абсурдність. Характерною та основною рисою екзистенціалізму є розуміння людини, як унікальної та неповторної істоти. Кожна людина має своє абсолютне буття. Для філософії екзистенціалізму притаманна головна ідея – тотожності сутності існування, що з часом замінює ідею тотожності мислення та буття, що є характерною для німецької філософії.

Людське буття, згідно з переконаннями екзистенціалістів, – абсолютно унікальна дійсність, до якого не варто застосовувати ніякі мірки причинно-наслідкових зв'язків, ніщо зовнішнє не є владним над людиною, вона є причина самої себе. Ось чому в екзистен-

ціалізі людина є свободою, бо свобода – це сама екзистенція. Екзистенція є «притулком» людської свободи, а тому людина – це і є свобода, і вона має бути свободою. Підставою свободи в екзистенціалізі і те, що людина сама себе створює, і вона є відповідальною за все, що робить. Звичайно, людина може відмовитися від своєї свободи. Але відмовитися від свободи – це перекреслити себе як особистість, що означатиме думати і жити так, як і всі. Людина, на думку екзистенціалістів, є ніщо інше, як проект самого себе, і він існує лише настільки, наскільки власне людина себе створила.

В. Стус відтворив найпомітніші риси свого часу на основі світової поезії та філософії екзистенціалізму. Творчість В. Стуса пронизана екзистенціальним та символічним змістом при якому людина завжди виступає проти зовнішнього світу, зберігаючи національне коріння. У своїх поглядах український митець В. Стус та французький філософ А. Камю мали багато спільного. Зокрема це те, що обидва стверджували про неповторність та приреченість на самотність людини у світі. Також мислителі стверджували про абсурдність буття людини.

А. Камю стверджував, що життя – це як дослідження абсурду та бунт проти нього. «Я витягаю з абсурду, – писав філософ, – три слідства – мій бунт, мою свободу і мою пристрась. За допомогою однієї тільки роботи розуму я звертаю в правило життя те, що було запрошенням до смерті, – і відкидаю самогубство» (Камю, 1990: 133).

Його філософію абсурдизму можна проілюструвати в його праці «Міф про Сізіфа». А. Камю визначив абсурд, як марність пошуку сенсу в незрозумілому Всесвіті, позбавленому Бога чи сенсу. Абсурдизм виникає внаслідок напруженості між нашим прагненням до порядку, сенсу та щастя, і з іншого боку, відмовою байдужого природного всесвіту це забезпечити. В нарисі А. Камю поставив фундаментальне філософське питання: чи варто жити? Чи є самогубство законною реакцією, якщо життя не має сенсу? Він порівняв прагнення людства до порядку та сенсу з грецьким міфологічним героєм Сізіфом, якого боги засудили на вічну безглузду роботу.

Тему життя всупереч абсурду А. Камю розвиває не тільки в своїх працях «Міф про Сізіфа» і «Бунт людини», але і в художній прозі, насамперед в «Чумі», де в алегоричній формі хвороби – чуми – зображено саме життя, де всі жителі міста спочатку «зачумлені» самим фактом свого буття (Камю, 15: 381). Що таке наше життя, по А. Камю, в його онтологічному сенсі? Тотальна самотність перед порожніми небесами,

перед страшною чумою, спис якого направлено на людину. Людина є самотньою і безсилою перед обличчям випадковості, безглуздості. Ніякі його свідомі зусилля та позитивні якості і пошук святості (спроба Тарру бути святим без Бога), ніякі його спроби знайти допомогу (або хоча б впевненість) в трансцендентному (як намагався зробити батько Панлю) не мають успіху.

Для порівняння розглянемо творчість В. Стуса та його філософські виміри поняття абсурдності. Досліджуючи тему абсурдності в творах В. Стуса, дослідник І. Маленький, проаналізувавши його «Веселий цвинтар», акцентує увагу на «несумісності буттєвих ареалів природи», які виражені у поетичних творах В. Стуса, з «абсурдним у своїй основі суспільним буттям» (Маленький, 2004). Як ми бачимо, В. Стус та А. Камю стверджують про чужинність людини у світі та відсутності сенсу життя. Як наслідок, філософи-митці переконані, що людина має прийняти абсурдність життя. А. Камю, вважає, що абсурд можна виражати за допомогою бунту, а саме що: «бунт доводить, що він – рух самого життя і його не можна заперечувати, не зрікаючись життя. Його поклик всякий раз підіймає з колін нову істоту. Отже, він – або втілення любові та щедрості, або ніщо» (Камю, 1990: 415). Для В. Стуса характерною є поезія на основі філософії та філософія на основі поезії. У творчості поета можна виділити фундаментальні принципи та проблеми екзистенціалізму, а саме: проблему буття, проблему вибору, проблему власного «я».

Варто порівняти погляди В. Стуса та А. Камю на сенс людського життя. В. Стус осмислює відсутність сенсу, розглядає його через чужинність людини у світі. Життєвий шлях в нього – це модус минуле-майбутнє, як проекція сучасного, бо «своє сьогодні вкрадене» (Бедрик, 1993: 80). В. Стус, також як і А. Камю, вважає, що абсурд повинен бути прийнятий, що має змусити людину до бунтування. Природа людини може перемогти конкретне зло, та не зло у світобудові. Для творчості митця характерним є високий рівень протестної пасіонарності. «Жити означає не долати межі», – зазначає В. Стус, а «наповнюватись собою» (Стус, 2013: 530). В контексті творчості митця, можна виокремити ще один специфічний стан, як – «іножиття», що утворюється через народження. Автор у своїх працях показує, що у потойбіччі можна здобути втрачений спокій:

«І скільки сили простуй назад.

Бо тільки там життя – ще до народження.

Із світу імітацій – вповзи у кожну з вимінених шкур.

Простуй назад – в народження вертайся» (Бедрик, 1993: 53)

Страждання стають основоположними в оцінці явищ та не сприйняття дійсності. Незаперечним є факт, що протягом свого життя В. Стус намагався спрямовувати себе на шлях морального, духовного та естетичного ідеалу. Як і в творчості А. Камю, у В. Стуса ми спостерігаємо ноти страху та відчаю, що можна трактувати як безсенсове буття світу. У його поезії, як і у А. Камю, простежується відсутність спроби довіри зовнішньому світу. Обидва мислителі роблять акцент на тому, що буття людини є тимчасовим явищем.

Осмилене В. Стусом життя виглядає як постійна «межова ситуація», де людина постійно змушена трагічно самостверджуватися, відстоювати власне «Я», кидати виклик системі з її неправдою і насильством, існувати в просторі інфернальному, де «...за смерть – життя стає на цьому світі» (Стус, 1999: 20). Як бачимо В. Стус використовував визначення «збереження вірності самому собі», що можна пояснити такими категоріями як «біль» та «щастя», що допомагають з'ясувати феномен абсурдності. «Людина, що виривається з обмежень звичності: поневажає приявним і прагне утраченого й неосягненого» (Стус, 1994: 346).

Варто порівняти специфіку моральних цінностей двох мислителів, адже вони також мали як спільні, так і відмінні риси. Щодо А. Камю, то для нього базовою цінністю була солідарність. Він виділяє такі моральні цінності, як гідність людини, свобода і справедливість. Він був противником тоталітарних систем, що відбирали у людини найціннішу цінність – свободу. Як бачимо, в процесі дослідження філософських аспектів творчості А. Камю, митець ставить собі за мету вийти з абсурду і знайти таку мораль, яка допомогла б людині гідно існувати в позбавленому вищого сенсу світі. Щодо В. Стуса, то він яскраво виражає свої моральні настанови в епістолярії до рідних. Поет дає настанову сину «вчитися жити» та не грішити. «Не гріши, синку. Це – перше правило. І, може, єдине. Ні перед ким – ні перед людьми (байдуже – добрими чи злими), ні перед деревом, ні перед птахою. І тоді будеш, як Бог. Тоді Ти бачитимеш найкращий світ, у Тебе буде найкраща кохана, найкращі друзі». (Стус, 2005: 176). Батько вчить сина завжди бути самодостатнім та мати свої життєві позиції. Надзвичайно важливою є настанова бути собою та бути патріотом своєї країни. Щодо філософського осмислення релігійної позиції В. Стуса, то її досліджували Н. Зборовська, В. Маринчак, Є. Сверстюк. На думку дослідниці Н. Зборовської, ставлення В. Стуса до християнства передбачає «розрізнення пошукового (живого) християнства і догматичної церковної обрядовості...» (Зборовська, 2004).

Цікавими є спогади Є. Сверстюка, який пригадує, що саме В. Стус подарував йому Євангеліє. Багато українських дослідників бачать в збірці «Палімпсести» мотиви Святого письма. Вважаємо, що «Палімпсести» – це сповідь, яка є не завершеною. Збірці притаманний глибокий самоаналіз та впевнена індивідуальність митця. Щодо релігійних переконань А. Камю, то він заперечував існування Бога, але поважав цінності віруючих і гуманістичну позицію християн. А. Камю вважав, що Христос міг би бути бунтарем, що прийняв би страждання заради ближніх, але Воскресіння робить цю місію невиконаною, так як відділяє його від смертних людей.

Обговорення

За основу взято філософські, культурологічні, літературні праці дослідників: П. Кралюк, О. Потєбні, М. Коцюбинської, Ю. Шевельов, Н. Зборовська, Л. Плющ, Д. Стус, К. Москалець.

М. Коцюбинська розглядає філософію екзистенціалізму творчості В. Стуса в аспекті «філософії життя»,

зумовленого її виникненням кризою раціоналістичного мислення другої половини ХХ ст. і усвідомлення обмежень логоцентричних систем, які вимагали абсолютних знань та ігнорували ірраціональні явища. Про екзистенціальні мотиви В. Стуса, Ю. Шевельов писав: «У філософії екзистенціалізму, як відомо, ідея відмови людини від світу не виключала людської діяльності, а навпаки, цього радше вимагала. І в Стуса. Свідомість своєї місії підносить його за межі обставин біографії, за межі всіх обставин життя та географічної приналежності...» (Бедрик, 1993: 75). П. Кралюк вважає, що: «Екзистенціалізм Стуса не гірший за екзистенціалізм А. Камю або Ж. П. Сартра. Потрібно лише відняти його» (Кралюк, 2013).

Висновки

Отже, порівнявши специфіку філософських поглядів українського поета-філософа В. Стуса та французького філософа та письменника А. Камю, варто відзначити, що обидва є екзистенціалістами зі схожими поглядами. Аналізуючи двох митців та опираючись на праці М. Коцюбинської, Є. Сверстюка, І. Маленького, Н. Зборовської та інших дослідників, можна стверджувати, що їхні погляди перетинаються у питаннях категорій сенсу життя та абсурдності, а також у розумінні певних моральних-етичних засад. Мабуть, єдиний суттєвий погляд, що різниться – це те, що А. Камю був людиною атеїстичних поглядів, а В. Стус, на мою думку, був релігійною людиною. Обидва митці були проти тоталітарних суспільств та обмеження демократичних свобод людини. Для українського та французького філософів свобода – основа всіх морально-етичних цінностей.

Список літератури

1. Стус Д. Василь Стус: Життя як творчість. – Київ. Факт, 2005. С. – 176.
2. Стус В. Вечір. Зламана віть: Вибране. – Київ: Дух і літера, 1999. – 384 с.
3. Бедрик Ю. Василь Стус: Проблема сприймання. – К.: ПБП «Фотовідеосервіс», 1993. – 80 с.
4. Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів; упоряд. В. Овсієнко. – К.: ТОВ «Видавництво Кліо», 2013. – 684 с

Я. Ю. Котец

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР ФИЛОСОФСТВОВАНИЯ ВАСИЛИЯ СТУСА И АЛЬБЕРА КАМЮ

Аннотация. В статье рассмотрена специфика экзистенциального характера философии В. Стуса и А. Камю. Охарактеризованы аспекты творчества В. Стуса, что раскрывают концепцию человека и бытия в контексте философии экзистенциализма. Рассмотрен и проведен сравнительный анализ философии экзистенциализма В. Стуса и А. Камю, а также, установлено общие мотивы соответствия в осмыслении самоценности и неповторимости человека, бытия. Выделено концепцию бунта, которую мыслители позиционируют, как положительное выражение абсурда.

Ключевые слова: экзистенциализм, бытие, абсурд, бунт, человек, существование

Ya. Kotets

EXISTENTIAL NATURE OF THE PHILOSOPHY OF VASYL STUS AND ALBERT CAMUS

Introduction. The article considers the specifics of the existential nature of the poet-thinker Vasyl Stus' philosophy. Aspects of Vasyl Stus' work that illuminate the concept of man and being in the context of existentialist philosophy are described. The philosophy of V. Stus and A. Camus' existentialism is analyzed and common motives of conformity in understanding the self-worth and uniqueness of man and being are established. The concept of rebellion, as a positive expression of the absurd from the thinker's position, is singled out. **The aim and tasks:** to characterize the main aspects of Vasyl Stus' philosophizing with further comparative analysis with the philosophy of Albert Camus. In particular, it is intended to highlight commonalities and differences. **Research methods.** The study uses a synthesis of the following scientific methods: biographical (the reference to fragments of the writer's biography for interpretation of his work with elements of psychological analysis); comparative (typological identification and analysis of typological rises not caused by direct contacts). **Research results.** The philosophizing of V. Stus and A. Camus and their differences are analyzed. The Ukrainian philosopher V. Stus and the French philosopher A. Camus had much in common in their views, namely, that both claimed to be unique and doomed to human loneliness in the world. Also, thinkers were convinced of the absurdity of human existence. Thinkers believed that it was worth accepting the absurdity of life. It is characteristic of the poetry of Stus' and Camus' lack of trust in the outside world. Life is a constant borderline situation. Philosophers opposed totalitarian societies and restrictions on democratic human freedoms.

5. Зборовська Н. Василь Стус і сакраментальність: масон чи християнин? / Ніла Зборовська // Кур'єр Кривбасу. – 2009. – № 230–231. – С. 311-324.

6. Камю А. Бунтующий человек / Альбер Камю: Философия. Политика, Искусство: сб.; общ. ред. и пред. А. М. Руткевича. – М.: Политиздат, 1990. – 415с. (Мыслители XX века).

7. Камю, А. Чума / А. Камю. – М.: АСТ, 2015. – 381 с.

8. Кралюк П. Василь Стус як європеєць // День, 2013. – С. 8.

9. Маленький І. Космологія людської особистості і духу у взаємодзеркалених всесвітах Василя Стуса (з приводу видання вибраного Василя Стуса: «Палімпсести») / І. Маленький // Сучасність. – 2004. – № 1. – С. 120-137.

10. Стус В. Зібрання творів: [у 4-х т., 6-ти кн.] / В. Стус. – Львів: Просвіта, 1994. – Т. 1. – 420 с.

11. Стус В. Твори: У 4 т., 6 кн; ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін.. – Львів: Просвіта, 1994-1999. – Т. 3. Кн. 1: Палімпсести. – 1999. – 486 с.

References

1. Stus, D. 2005. Vasyl Stus: Zhyttia yak tvorchist [Vasyl Stus: Life as Creativity]. Kyiv: Fakt.

2. Stus, V. 1999. Vechir. Zlamana vit: Vybrane [Evening. Broken branch: Favorites]. Kyiv: Dukh i litera.

3. Bedryk, Yu. 1993. Vasyl Stus: Problema sprymannia [Vasyl Stus: The problem of perception]. Kyiv: PBP "Fotovideoservis".

4. Stus, V. 2013. Poet i Hromadianyn. Knyha spohadiv ta rozdudiv [Poet and Citizen. Book of memories and reflections]. Ed. V. Ovsienko. Kyiv: TOV Vydavnytstvo "Klio".

5. Zborovska, N. 2009. "Vasyl Stus i sakramentalnist: mason chy khrystianyn?" [Vasyl Stus and sacramentality: Mason or Christian?]. Kurier Kryvbasu, Courier of Kryvbas, 230-231 (January-February): 311-324.

6. Kamiu, A. 1990. Buntuyushchiy chelovek [Rebellious man]. Filosofiia, Politika, Iskusstvo. Philosophy, Politics, Art: Proceedings. Ed. by A. M Rutkevich. Moscow: Politizdat.

7. Kamiu, A. 2015. Chuma [Plague]. Moscow: Politizdat.

8. Kraliuk, P. 2013. "Vasyl Stus yak yevropeiets" [Vasyl Stus as a European]. Den, Day 5-6 (April): 8.

9. Malenkyi, I. 2004. Kosmolohiia liudskoi osobystosti i dukhu u vzaiemovidzeralenykh vsesvitakh Vasyliya Stusa (z pryvodu vydannia vybranoho Vasyliya Stusa: "Palimpsesty") [Cosmology of human personality and spirit in the mirrored universes of Vasyl Stus (on the publication of the selected Vasyl Stus: "Palimpsests")]. Suchasnist, Modernity 1: 120-137.

10. Stus, V. 1994. Zibrannia tvoriv [Collection of works]. 4 vols., 6 books. Vol. 1, book 1 Lviv: Prosvita.

11. Stus, V. 1999. Zibrannia tvoriv [Collection of works]. 4 vols., 6 books. Vol. 3, book 1 of the Palimpsests. Lviv: Prosvita.

Discussion. Comparing the specifics of the philosophical views of the Ukrainian poet-philosopher Stus and the French Albert Camus, it should be noted that both are existentialists with similar views. **Conclusion.** Analyzing the two artists and relying on the work of M. Kotsyubynska, E. Sverstyuk, I. Malenky, N. Zborovska, and other researchers, it can be argued that their views intersect in the categories of sense of life and absurdity, as well as in understanding certain moral and ethical principles. Apparently, the only significant difference is that A. Camus was a man of atheistic views, and V. Stus, as research intended, was a religious man. Both artists were against totalitarian societies and restrictions on democratic human freedoms. For the Ukrainian and French philosophers, freedom is the basis of all moral and ethical values.

Keywords: *existentialism, being, absurdity, rebellion, man, existence.*